

Spis treści

Wstęp	11
CZĘŚĆ PIERWSZA	
Koniec świata rzymskiego	15
Rozdział 1. Europa barbarzyńska	17
1.1. Społeczeństwa barbarzyńskie – pojęcie i geografia	17
1.2. Struktury społeczne	18
1.3. System polityczny	19
1.4. Wierzenia religijne i pismo	22
Rozdział 2. Cesarstwo Rzymskie na przełomie IV i V wieku	23
2.1. Wspólnota kulturowa i językowa	23
2.2. Demografia	25
2.3. System konstantyński	25
2.4. Organizacja państwa i struktura społeczna	26
Rozdział 3. Powstanie państw barbarzyńskich w zachodniej części Cesarstwa Rzymskiego	28
3.1. Początki wędrówek ludów	28
3.2. Chrystianizacja Germanów	38
3.3. Powstanie państwa Franków	39
3.4. Państwo Wandalów	42
3.5. Państwo Ostrogotów	43
3.6. Państwo Wizygotów w Hiszpanii	46
3.7. Państwo Longobardów	50
3.8. Anglosasi w Brytanii	52
3.9. Współżycie i konflikt	52
3.10. Państwo Franków w VI i VII wieku	54
Rozdział 4. Cesarstwo Wschodnie w V i VI wieku	59
4.1. Bizancjum – pojęcie, podstawy ustrojowe i ideowe	59
4.2. Koniec wędrówek ludów	62
4.3. Polityka zagraniczna i sytuacja wewnętrzna	63

Rozdział 5. Kościół na przełomie starożytności i średniowiecza	66
5.1. Chrystianizacja Cesarstwa Rzymskiego	66
5.2. Formy organizacyjne Kościoła	67
5.3. Kształtowanie się doktryny Kościoła	69
5.4. Religijność i monastycyzm	71
Rozdział 6. Arabowie i islam	75
6.1. Arabia przed Mahometem	75
6.2. Powstanie islamu i państwa muzułmańskiego	76
6.3. Powstanie kalifatu i ekspansja arabska. Panowanie Umajjadów	79
Rozdział 7. Początki średniowiecza	83
7.1. Transformacje cywilizacji rzymskiej	83
7.2. Kultura intelektualna między epokami	84
CZĘŚĆ DRUGA	
Wczesne średniowiecze	89
Rozdział 1. Europa karolińska	91
1.1. Powstanie imperium karolińskiego	91
1.2. Ustrój państwowy	96
1.3. Arystokracja	100
1.4. Podstawy ideowe imperium karolińskiego	103
1.5. Papieństwo	104
1.6. Reforma Kościoła i renesans karoliński	107
1.7. Kryzys i rozpad imperium karolińskiego	111
Rozdział 2. Feudalizm	118
2.1. Pojęcie feudalizmu	118
2.2. Więzy wasalno-lenne	119
2.3. Władztwo gruntowe i niewolnictwo	120
Rozdział 3. Europa ottońska	122
3.1. Powstanie królestwa niemieckiego	122
3.2. Cesarstwo i papieństwo za Ottonów	127
3.3. Królestwo zachodniofrankijskie (francuskie) za ostatnich Karolingów	133
Rozdział 4. Wieś i miasto. Rolnictwo, handel i rzemiosło	136
4.1. Rolnictwo	136
4.2. Handel	138
4.3. Miasta	140
4.4. Pieniądz	141
Rozdział 5. Monastycyzm i religijność w Kościele zachodnim	143
5.1. Monastycyzm karoliński	143
5.2. Władza świeckich nad Kościołem	145
5.3. Religijność	147
5.4. Reformy X wieku	150
Rozdział 6. Europa spoza limesu rzymskiego we wczesnym średniowieczu.	
Charakterystyka ogólna	154
6.1. Powstanie organizacji państwowych	154
6.2. Chrystianizacja	155

Rozdział 7. Wyspy Brytyjskie	158
7.1. Irlandia	158
7.2. Anglia	160
Rozdział 8. Skandynawia doby wikingów	164
8.1. Skandynawia w IX wieku	164
8.2. Wyprawy wikingów	165
8.3. Imperium duńskie	166
Rozdział 9. Powstanie państw u Słowian zachodnich. Państwo węgierskie	168
9.1. Państwo Samona i Wielkie Morawy	168
9.2. Czechy, Polska i Połabie	170
9.3. Charakterystyka wczesnych państw na Słowiańszczyźnie zachodniej	173
9.4. Węgry	174
Rozdział 10. Balkany słowiańskie i Ruś	176
10.1. Bułgaria, Chorwacja i Serbia	176
10.2. Ruś	179
Rozdział 11. Bizancjum	181
11.1. Klęski wojenne i odbudowa mocarstwowej pozycji	181
11.2. Ikonoklazm	182
11.3. Cesarz, arystokracja i włościanie	186
11.4. Miasta, kultura intelektualna i szkolnictwo	189
Rozdział 12. Świat muzułmański za panowania Abbasydów	191
12.1. Społeczne i ideowe podstawy rządów kalifackich (VIII–IX w.)	191
12.2. Gospodarka i kultura	193
12.3. Dezintegracja imperium Abbasydów	197
12.4. Hiszpania arabska i chrześcijańska	200
CZĘŚĆ TRZECIA	
Pełne średniowiecze	205
Rozdział 1. Reforma gregoriańska	207
1.1. Wielkie idee religijne pełnego średniowiecza	207
1.2. Indywidualizm, mistyka, miłość	210
1.3. Reforma gregoriańska: postulaty	211
1.4. Reforma gregoriańska: osiągnięcia	214
Rozdział 2. Monastycyzm, kanonik regularny i kaznodziejstwo wędrowne	222
2.1. Konwersje XI i XII wieku. Renesans pustelnictwa	222
2.2. Kanonik regularny	224
2.3. Cystersi	225
2.4. Monastycyzm żeński	228
2.5. Zakony żebracze	229
Rozdział 3. Rycerstwo chrześcijańskie	234
3.1. Ideologia rycerska	234
3.2. Zakony rycerskie	235
Rozdział 4. Eschatologia i heterodoksja	238
4.1. Oczekiwania apokaliptyczne	238
4.2. Herezje	240

Rozdział 5. Chrzęściananie a Źydz	246
5.1. Osadnictwo ludności żydowskiej i jej pozycja ekonomiczna	246
5.2. Źydz wśród chrzęścian	247
Rozdział 6. Krucjaty	249
6.1. Wojna sprawiedliwa, wojna święta, rekonkwista i krucjata	249
6.2. Wyprawy krzyżowe – przegląd wydarzeń	252
6.3. Państwa łacińskie na Bliskim Wschodzie	257
6.4. Skutki wypraw krzyżowych	258
Rozdział 7. Papięstwo w XII–XIII wieku	260
7.1. Papięz w obrębie Kościoła	260
7.2. Papięstwo i cesarstwo	262
Rozdział 8. Kultura pełnego średniowiecza	264
8.1. Łacina i języki narodowe	264
8.2. Szkolnictwo	265
8.3. Nurty intelektualne XI i XII wieku	266
8.4. Uniwersytety. Scholastyka w XIII wieku	269
8.5. Literatura piękna	273
8.6. Sztuka	275
Rozdział 9. Gospodarka w pełnym średniowieczu	279
9.1. Demografia i rolnictwo	279
9.2. Miasta i handel	282
Rozdział 10. Niemcy	290
10.1. Dynastia salicka	290
10.2. Arystokracja niemiecka w XI–XII wieku	296
10.3. Dynastia Staufów	297
Rozdział 11. Włochy	305
11.1. Włochy północne i środkowe	305
11.2. Włochy południowe	309
Rozdział 12. Francja	315
12.1. Rozpad terytorialny Francji i jego przełamanie	315
12.2. Monarchia francuska w XI–XII wieku	322
12.3. Monarchia francuska czasów Ludwika Świętego i Filipa Pięknego	326
Rozdział 13. Anglia, Normandia i Plantageneci	334
13.1. Anglia za panowania dynastii normandzkiej	334
13.2. Pierwsi Plantageneci	336
13.3. Anglia w XIII wieku	338
Rozdział 14. Europa Środkowa i Wschodnia	341
14.1. Polska i Czechy	341
14.2. Kolonizacja niemiecka	344
14.3. Węgry	345
14.4. Mongołowie a Europa	345
14.5. Ruś	346
Rozdział 15. Bizancjum	349
15.1. Kryzys państwa bizantyńskiego	349
15.2. Schizma wschodnia	351

CZĘŚĆ CZWARTA

Późne średniowiecze	353
Rozdział 1. Gospodarka w późnym średniowieczu	355
1.1. Demografia	355
1.2. Rolnictwo	356
1.3. System monetarny	358
1.4. Handel i rzemiosło	359
1.5. Czas niepokoju społecznych	362
1.6. Problem kryzysu XIV–XV wieku	364
Rozdział 2. Struktury władzy w późnym średniowieczu	365
2.1. Charakterystyka ogólna. Problem narodu	365
2.2. Podstawy ideowe władzy królewskiej	366
2.3. Powstawanie państwa terytorialnego	369
2.4. Zgromadzenia przedstawicielskie	371
2.5. Finanse i biurokracja	372
2.6. Trzy stany	374
Rozdział 3. Francja	376
3.1. Wależjusze. Pierwszy okres wojny stuletniej	376
3.2. Renesans księstw. Drugi okres wojny stuletniej	380
3.3. Przemiany doktrynalne i instytucjonalne	383
Rozdział 4. Anglia	385
4.1. Czasy chybotałej stabilizacji	385
4.2. Anglia Lancasterów i Yorków	386
Rozdział 5. Włochy	389
5.1. Włochy północne i środkowe	389
5.2. Włochy południowe	393
Rozdział 6. Niemcy	395
6.1. Późnośredniowieczne państwo niemieckie	395
6.2. Wielkie bezkrólewie i królowie bez diademu cesarskiego	397
6.3. Powrót do polityki cesarskiej	398
6.4. Wiek XV	400
Rozdział 7. Hiszpania w epoce rekonkwisty	402
7.1. Mapa polityczna Hiszpanii w pełnym średniowieczu	402
7.2. Rekonkwista	403
7.3. Hiszpania w późnym średniowieczu	407
Rozdział 8. Europa Środkowa, Północna i Wschodnia	410
8.1. Losy Rusi	410
8.2. Europa Środkowa	412
8.3. Skandynawia	416
Rozdział 9. Papiestwo	419
9.1. Papiestwo w Awinionie	419
9.2. Wielka schizma zachodnia i koncyliaryzm	421
9.3. Papiestwo schyłku średniowiecza	423

Rozdział 10. Życie religijne	425
10.1. Chrześcijaństwo masowe	425
10.2. Indywidualizm religijny i wspólnoty życia chrześcijańskiego	427
Rozdział 11. Herezje	430
11.1. Anglia: John Wyclif i lollardzi	430
11.2. Czechy: Jan Hus i husytyzm	431
Rozdział 12. Kultura intelektualna. Ciekawość świata	434
12.1. Uniwersytety	434
12.2. Humanizm	436
12.3. Sztuka: schyłek gotyku i początki renesansu	439
12.4. Początki druku	440
12.5. Odkrycia geograficzne	441
Rozdział 13. Powstanie imperium osmańskiego	444
13.1. Rzut oka na sytuację polityczną Bliskiego Wschodu w pełnym średniowieczu	444
13.2. Turcy osmańscy	445
13.3. Schyłek Bizancjum	446
13.4. Turecka ofensywa w XV wieku. Organizacja państwa	447
Zakończenie	449
Tablica synchroniczna	453
Tablice genealogiczne	481
Bibliografia	518
Literatura ogólna	518
Bibliografia do rozdziałów	520
Indeks nazwisk	534
Indeks nazw geograficznych	544
Spis map	553
Spis tablic genealogicznych	554

ŚREDNIOWIECZE

Nowoczesna synteza historii powszechnej średniowiecza!

Autor przedstawia historię dwunastu wieków, od późnego cesarstwa rzymskiego do epoki wielkich odkryć geograficznych. Wyodrębnia dzieje najbardziej znaczących w omawianym okresie terytoriów: Francji, Niemiec, Włoch, Wysp Brytyjskich, Skandynawii, Europy Środkowo-Wschodniej, Bałkanów i Rusi. Omawiając cywilizację europejską, porusza również zagadnienia dotyczące rozwoju i upadku Cesarstwa Wschodniorzymskiego, ekspansji Arabów i rozkwitu Imperium Osmańskiego. Ukazuje procesy, które kształtowały społeczeństwa, narody i państwa, oraz wydarzenia, które bezpośrednio oddziaływały na losy ludzi. Przedstawia przemiany kulturowe, społeczne, gospodarcze i ustrojowe. Ważne miejsce w podręczniku zajmuje historia Kościoła, jego organizacja, rola i znaczenie, a także problematyka relacji między władzą duchowną a świecką. Autor analizuje problemy reformy gregoriańskiej, stosunków między chrześcijanami a żydami, omawia zagadnienia monastycyzmu i herezji, przedstawia dzieje zakonów rycerskich. Ukazuje złożony proces przejścia od średniowiecza do epoki nowożytnej.

Roman Michałowski jest profesorem Instytutu Historycznego Uniwersytetu Warszawskiego, znawcą historii średniowiecznej Europy Zachodniej oraz dziejów Polski wczesnośredniowiecznej. Zajmuje się też naukami pomocniczymi historii.

W jego dorobku naukowym na szczególną uwagę zasługują prace:

- Princeps fundator: studium z dziejów kultury politycznej w Polsce X–XIII wieku* (1993)
- i Zjazd Gnieźnieński. Religijne przesłanki powstania Arcybiskupstwa Gnieźnieńskiego* (2005)
- oraz opublikowane pod jego redakcją naukową:
  - Człowiek w społeczeństwie średniowiecznym* (1997)
  - i Europa barbarica, Europa christiana* (2008).

Podstawowy podręcznik dla historyków, studentów wydziałów historii oraz kierunków pokrewnych: archeologii, historii sztuki, teologii, filologii polskiej, a także ambitnych uczniów starszych klas szkół średnich, nauczycieli i kandydatów na studia wyższe humanistyczne. Książka zacieka również wszystkich zainteresowanych najnowszym ujęciem historii wieków śr

Wojewódzka Biblioteka
Publiczna w Opolu